

İKİZTEPE KAZISI VE SAMSUN BÖLGESİ ARAŞTIRMALARI (1977) ¹

Prof Dr. U. Bahadır ALKIM

Türk Tarih Kurumu, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi adına Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı altında Doçent Dr. Önder Bilgi, Handan Alkım (Koordinatör), Yüksek Mimar Dr. Günhan Danışman, Sarpol Başar İzgiz (Arkeolog - Desinatör), Sümer Atasoy (Arkeolog, Bakanlık Temsilcisi), H. Becker (Münih Üniversitesinden misafir üye), Aslıhan Yener (Arkeolog), Sait Başaran (Uzman Restoratör), Zeynep Sarı (Arkeolog), Cenk Alpak, Suat Kongaz, Sabri Kızıltan, Gülsün Umurtak, Vuslat Ünal, Ali Rıza Tavakkulî, Christopher Hulin (Liverpool Üniversitesinden) ve Gülcan Atasoy'dan oluşan bir kurul tarafından hem Bafra İkiztepe kazısına hem de Samsun bölgesindeki topraküstü araştırmalarına 6 Temmuz - 12 Eylül 1977 tarihleri arasında devam edildi ve ayrıca İkiztepe'nin Kültür katlarını arkeomanyetik yöntemle tarihlendirebilmek için gereken ilk çalışmalara başlandı. ²

A. İkiztepe'deki kazılar

Dört doğal yükselti üzerinde oluşan bu höyüğün (İkiztepe I. II. III. IV) dört yükseltisinde de kazılar geliştirildi.

1 — İkiztepe I'de : Çalışmalar Dr. Önder Bilgi'nin gözetimi altında yapıldı. Amaçlar : 1974'de saptanmış olan Kat I'deki (= Geçiş Ça-

(1) 1977 dönemi Samsun bölgesi araştırmalarımız ve İkiztepe'deki kazılarımız vesilesiyle Bilim Kurulumuza ilmî ve idarî bakımdan büyük yardım ve kolaylık sağlayan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Genel Müdür Başyardımcılığına, Kazılar Şubesi Müdürlüğüne, Samsun Valiliğine, Samsun Müzesi Müdürlüğüne, Ankara Anadolu Uygarlıkları Müzesi Müdürlüğüne, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğüne, Bafra Kaymaklığına, Bafra İlköğretim Müdürlüğüne, İkiztepe köyü Muhtarlığına, İkiztepe Köyünden Hüseyin Karapaça'ya ve kazı alanları için kiraladığımız tarlaların sahiplerine içten teşekkürlerimizi sunmayı zevkli bir borç saymaktayız.

(2) Türkiye Turing ve Otomobil kurumunun bu dönemde de malî katkısını kazandık. Yurdumuzun turistik ve arkeolojik konu ve sorunlarına çeşitli yönlerden değerli hizmetlerde bulunan adı geçen Kuruma bu vesile ile şükranlarımızı tekrarlarız.

ğı = «Er - Hitit» Çağı) altı evresinin varlığının doğrulanması, «Geçiş Çağı» yerleşmesinin yayılışı ve «Geçiş Çağının», hemen altındaki Eski Tunç devri ile olan bağlantısının açıklanması.

İkiztepe I'ın tepe kesiminin hemen kuzeyinde ve kuzey doğrultusunda 5 x 5 m. boyutunda 10 grid - karesinden oluşan 250 m² lik bir alan açıldı. Bu grid karelerinin üçünde 1974'de (A=Sondajı), birinde de 1975 ve 1976'da (A - Sondajı) çalışılmıştı. 1977'de ise hem adlarını zikrettiğimiz kareler, hem de bunlara ilâveten altı kare kazıldı (= H - Sondajı).

Daha geniş bir sahada ayrıntılı olarak çalışabilmek için 1974 ve 1975 dönemlerine ait grid - karelerinin aralarındaki birer metre genişliğinde olan ayırıcı dilimler kaldırıldı ve yeniden açılan grid - karelerinde kuzey - güney doğrultusunda ayırıcı dilimler bırakılmadı, böylece 10 x 25 m. boyutunda bir alan elde edildi.

Derinleşme sırasında 1974'de Kat I'e ait saptanmış olan **altı evrenin** varlığı doğrulandı ve Kat II ile Kat I'in bağlantı durumu gözlemlenebildi.

Kat I'in evrelerinde bulunan keramik, bundan önceki dönemlerde de olduğu gibi, Boğazköy - Büyükkale kuzey - batı yamaç kazısının 8 b, 8 c, 8 d ve özellikle 9. katında, yine Büyükkale'nin IV. ve özellikle V. katında, Kaneş Karumu'nun IV. III. ve II. katlarında meydana çıkmış olan çanak - çömleğe form ve yapılış bakımından dikkat çekici bir benzerlik göstermektedir. İkiztepe I, kat I'in hemen bütün evrelerinde Eski Tunç III'e ait kap parçalarına da rastlanmış olması, Eski Tunç III geleneğinin bir müddet daha devam edegeldiğini ya da «Geçiş Çağı» keramiğinin sahibi olan kavmin Eski Tunç III. keramiğinin sahibi olan kavim ile belirli bir süre daha birlikte yaşamış olduklarını olası kılmaktadır.

«Geçiş Çağı» küçük buluntularının bazıları şunlardır : Çok sayıda pişmiş topraktan yapılmış tezgâh ağırlığı, sade ve üzeri oyuk bezekli ağırşaklar, bronzdan başsız ve başlı iğneler, ok uçları, saplayıcı bir silah (savaş baltası), kemik bızlar, üzerinde geometrik oyuk bezek bulunan bir damga mühür (kırık, pişmiş topraktan), bir hayvan figürünü parçası ve bir perdah taşı,

H - Sondajında Kat I'in altındaki Kat II'ye (= Eski Tunç Çağına) ulaşıldığı vakit daha fazla derinleşilmediği ve kazı durdurulduğu için Kat II'nin evreleri bu dönemde açıklanamadı. Bununla birlikte adı geçen çağın sonlarına ait keramik türünün çeşitli parçalarının bulunduğunu belirtmek isteriz; söz konusu çanak - çömlek gerek form ve gerek hamur bakımından Orta Anadolu'nun kendisi ile çağdaş keramiğe benzerlik göstermektedir. Küçük buluntulara gelince, bunlar arasında pişmiş

topraktan yapılmış bir figürini özellikle zikretmek isteriz : kum saati biçiminde soyut - şematik bir kadın idolü (yük. 4.5 cm, kalınlık 1.7 cm, genişlik 5.4 cm, baş için hazırlanan çukurcuğun çapı 0.8 cm), başı geçme, baş maalesef bulunamadı, ön yüzünde belirgin küresel kabartma halinde sadece iki göğüs işlenmiş. Güney - batı Anadolu'da Geç Neolitik çağda Hacılar'ın VI. katında (örneğin krş. J. M e l l a a r t : **Excavations at Hacılar II**, Edinburg 1970, Lev CLX, f ve res. 233, sıra 1, sıra 6), Balkanlarda Romanya'da Gumelnitsa'da (örneğin krş. H. M ü l l e r - K a r p e : **Handbuch der Vorgeschichte II, Text**, s. 470, No. 194 ve **Tafeln** Lev. 165, L 1) pişmiş topraktan yapılmış örneklerine rastlanan, nerede bulunduğu bilinmeyen taştan yapılmış örnekleri de olan (bk.**Art and Culture of the Cyclades** (yayımlayan J. Thimme Karlsruhe 1977, s. 576 ve s. 409'daki No. 578,579), alabasterden yapılmış benzeri ise Tepe Hisar III C katında meydana çıkarılmış olan (krş. E. F. S c h m i d t ; **Excavations at Tepe Hissar Damghan**, Philadelphia 1937, s. 191 ve Lev. XLVII, H 3500 [= s. 192, res. 114]) İkiztepe'de bulunmuş olması üzerinde durulması gereken bir önem taşımaktadır. Buradaki kısa raporumuzda konuyu ayrıntıları ile ele almak olanak dışıdır.

2 — İkiztepe IV'de (İ - Sondajı)

İkiztepe I'in eteğinden kuş uçuşu 70 m. kadar kuzey-batıda bulunan ve bu günkü ova düzeyine göre yüksekliği 16 m. olan bu yükseltinin kültürel niteliğini saptamak amacıyla 5 x 5 m. boyutunda bir deneme kazısına girildi. Yüzeyde, Eski Tunç II - III'e ait bir miktar kap parçaları bulundu. Ancak bir az daha derinleşilince ana toprağa ulaşıldı, 1 m. daha derinleşildi ve ham toprağın devam ettiği görüldüğü için kazıya son verildi. Yüzeydeki keramik kırıklarının, yandaki diğer iki yükseltiden sürüklenerek buraya geldiği anlaşılmaktadır.

3 — İkiztepe III'de (J - Sondajı)

İkiztepe IV'ün kuş uçuşu 100 m. kadar kuzey-doğusunda ve İkiztepe II'nin de yaklaşık olarak 55 m. kuzey - kuzeybatısında bulunan bu yükseltinin güney - batı kesiminde stratigrafik durumun açıklanması için 5 x 5 m. boyutunda iki grid - karesinden oluşan 50 m²'lik bir alanda deneme kazısına girildi. Gerek doğal ve gerek çift sürme sonucu oluşan aşınmadan etkilenen İkiztepe III'ün üst yüzeyinde Eski Tunç II - III çanak - çömlek parçaları arasında «Geçiş Çağına» ait çarkta yapılmış ve dibi ip ile kesilmiş bir kâse de bulundu. Buna göre, üst evrenin — tıpkı İkiztepe I'de olduğu gibi — Eski Tunç II - III ile birlikte görülen «Geçiş Çağına» ait evrelerden birine, ya da Eski Tunç II - III'ün engeç evresine maledilme olasılığı düşünülebilir; ancak erozyonun ne dereceye kadar yıkıcı olduğu bilinemediği için bu konuda kesin bir yargıya ulaşılamıyacağına da belirtilmesi gerekir.

Üstteki bu evrenin hemen altında, birbirinden yangınla ayrılan üç evre saptandı ve 8.49 m. de ana toprağa erişildi (En üstteki kazı başlangıç alanının kotu : 12.30 m.). Bu üç evrenin hepsinde Eski Tunç II - III Çağının kaba ve özensiz keramiği meydana çıkarıldı. Küçük buluntuların bazıları : pişmiş topraktan yapılmış çok sayıda tezgâh ağırlıkları ve sapan taneleri ağırşaklar, kemik bızlar, çakmak taşından bir kaç âlet, boynuzdan bir çekiç ve çeşitli bronz eserler (iğne, balta, halka v.b.).

Bulunan özensiz kaplar ve diğer eserler burada mütevazî bir yerleşmenin yaşamış olduğuna tanıklık etmektedir.

4 — İkiztepe II'de (B - Sondaj)

Gerek Eski Tunç I'in en eski evresini ve gerek onun altındaki kültürel durumu ayrıntılı olarak açıklamak amacıyla, Handan Alkim'in yönetimi altında, hem 1976'da açılmış olan grid - karelerinin 7'sinde hem de bunlara güney yönde yeniden eklenen 4 grid karesinde olmak üzere toplamı 275 m²'ye ulaşan bir kesimde çalışıldı. Geçen yılda olduğu gibi, bu dönemde de karelerin kuzey - güney doğrultusunda 1 m. kalınlığındaki ayırıcı dilimler muhafaza edildi ve fakat doğu - batı doğrultusunda ayırıcı dilim bırakılmadı, böylece alanın batı kesiminde 5X35 m. ve onun doğu bitişiğinde de 5X20 m. boyutunda iki kazı alanı seçildi. Sonuçları şöyle sıralayabiliriz :

a) Kat II. evre 6

Grid - karelerinin 8'inde bu evrenin genellikle bastırılmış topraktan yapılmış tabanları saptandı. Tabanların üzerinde kalın pisé parçalarının, bazılarının üzerinde de - dikeç altı vazifesini gördüğü anlaşılan - yassıca taşların bulunması; ve tranşe kenarlarındaki kesitlerde de dikey olarak inen ağaç dikeç izlerinin meydana çıkması, ahşap mimarlığının uygulandığını kanıtlamaktadır.

Bu evrenin elle yapılmış keramiğinde «bitki ve mineral katkı» (= hamur 4) ve değişik bir tür olarak ortaya çıkan «sırf mineral katkı» (= hamur 7) olmak üzere iki tür hamur kullanılmıştır. 1974 döneminde dar bir alanda derinleşilip Kat II, evre 6'ya inildiği vakit yine aynı çeşit çanak - çömleğe rastlanmıştı. Bu Kat II, evre 6'da hem Eski Tunç I'in başına ait keramiğin hem de tamamiyle değişik hamur ve formlardaki kap parçalarının bir arada bulunuşu, söz konusu evrenin Kalkolitikten Eski Tunç çağına geçiş devresini simgelediğini olası kılmaktadır. Küçük buluntulardan bazıları : Çakmaktaştından ve obsidienden bıçak kırıkları, kemik ağırşak ve bız, boynuzdan bir çekiç ve bronzdan çeşitli eserler (iğne, bilezik parçası v.b.), pişmiş topraktan sapan taneleri ve tezgâh ağırlıkları.

b) Kat III. ve evreleri

Söz konusu kata ait 7 evre saptandı.

Kat III. evre 1 : Kat II, evre 6'nın altında kuzey - güney doğrultusunda dört grid - karesinden oluşan 4x20 m. boyutundaki alanda büyük bir ahşap yapının kalıntıları meydana çıkarıldı. Bir kaç mekandan oluşan bu binanın şiddetli bir yangın geçirdiği görüldü. Taban üstüne belirli aralıklarla yassıca taşların konulması, bunların üzerine yatay ağaç hatılların yerleştirilmesi, yatay hatılların dikey hatıllarla çatkılanması ve gerektiğinde toprağa çakılan ağaç dikeçlerin de kullanılması yöntemi ile bu yapının inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır; gerçekten kazı sırasında **in situ** olarak bulduğumuz yassı temel taşları, kömürleşmiş bazen de çürümüş yatay ve dikey hatıllar ve yer yer 1.25 - 1.40 m uzunlukta olup toprak içine çakılan dikey dikeç izleri böyle bir tekniğin uygulandığını kanıtlamaktadır.

Kat III, evre 1'de açığa çıkarılan keramiğin hemen hepsi «mineral katkıdır» (= hamur 7), ancak çok az sayıda «bitki ve mineral katkı» hamurla (= hamur 4) yapılmış kaplara da rastlanmıştır. Gerek stratigrafik durum ve gerek keramiğin değişmesi nedeni ile **Kat II**, evre 6'nın altındaki bu kültürü Kalkolitik olarak niteledik. Küçük buluntulardan bazıları: Çakmaktaşıdan özenle yapılmış bıçaklar, bir kaç obsidien alet, pişmiş topraktan halkalar, sayıları 158'e ulaşan sapan taneleri, ağırlıklar bir bronz bilezik parçası v.b. Bunlar arasında pişmiş topraktan yapılmış bir figürini özellikle belirtmek isteriz : Figürinin yüksekliği 7 cm., kalınlığı 1 cm. ve kalça kesiminde genişliği 2,5 cm. dir. sivri ve arkaya yatık başı vardır, boynu uzundur. gözleri birer küçük oyuk ile gösterilmiştir, burnu sivri ve kabartma, halindedir, el ve ayaklar belirlenmemiştir, boynundan karnın üst kesimine kadar kabartma halindeki dört sıra şerit bezekler vücudu sararak çevrelemektedir, bunların en altta olanı yalnız vücudun ön tarafında her iki yanından aşağıya doğru beşinci bir kabartma şeridi halinde sarkarak bir kavis oluşturmaktadır, şeritlerin hepsinin üzerinde bezekleme amacıyla yapılmış çukurcuklar vardır. Bu eser, Eski Anadolu'nun idol repertuarının alışılmamış bir örneğini temsil etmekte ve yine ayrıntılı bir araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Kat III. evre 1'deki büyük binanın kuzey kesimi dikeçler üstünde ve kalınlığı 2 m. ye ulaşan bir kum birikintisi üzerinde inşa edilmiştir. Bir taşkın sonucu olduğu anlaşılan bu kum birikintisinin içinde çok sayıda büyükbaş hayvan kemikleri, yine çok sayıda keramik parçaları, küçük buluntular (sileks ve obsidien aletler, kemik bızlar, bronz eserler, pişmiş topraktan sapan taneleri v.b.) açığa çıkarılmıştır.

Kat III. evre 2 : Kazı alanının güneyinde bu evreye ait yanmış bir ahşap yapı kalıntısı ve ona ait taban bulundu. Çanak - çömleğin tümü mineral katkılıdır. İki sileks, bir kuvars ve bir obsidien âlet ufak buluntular arasındadır.

Kat III. evre 3 : Kazı alanının en kuzeyinde ve en güneyinde yer alan iki grid - karesinde saptandı; bunlara ait yangın geçirmiş birer ahşap yapı kalıntısına da rastlandı. Keramik tamamıyla mineral katkılıdır. Küçük buluntuları, pişmiş topraktan bir kaç sapan tanesi, dört bronz iğne, boynuzdan bir çekiç.

Kat III. evre 4 : Kazı alanının en kuzeyindeki grid karesinde Kat III, evre 3'ün altında bir yangın molozu kaldırıldıktan sonra Kat III. evre 4'e ait bir mekân kalıntısı ve onun bastırılmış toprak tabanı meydana çıkarıldı. Bu evrenin kaplarının hepsi yine mineral katkılı hamurla hazırlanmıştır. Özenle yapılmış taş bir baltayı küçük buluntu olarak zikretmek isteriz.

Kat III. evre 5 : Kat III. evre 4'ün altındadır. Yangın geçirerek harap olmuş bir mekânın yıkıntısı saptandı. Keramik tamamen mineral katkılıdır. Ufak buluntuları : Çakmaktaşıdan âletler, kemik bızlar, bronzdan bir iğne (kırık), bronzdan **bir balık oltası iğnesi**.

Kat III. evre 6 : Bir önceki evrenin hemen altında yer almaktadır. Bu evreye ait yine yangından etkilenmiş bir mekânın yıkıntısı, devrik pisé parçaları ve kalın sıvalı tabanı açığa çıkarıldı. Kapların hepsi yine mineral katkılı hamurdandır. Pişmiş topraktan sapan taneleri, bir kemik iğne, özenli işçilikte bir sileks bıçak, kırık bir kaç obsidien âlet, bronz bir iğne (kırık) ve bronz bir boncuk ufak buluntular arasındadır.

Kat III, evre 7 : Bir öncekinin altında olan bu evrede yine yanmış bir mekâna, bunun kalın döşemesine ve pisé kırıklarına rastlandı. Keramiğin aynı surette mineral katkılı olduğu görüldü. Ufak buluntuları, pişmiş topraktan sapan taneleri, bir kemik bız ve küçük şekilsiz bronz parçaları.

Kat III. evre 7'nin yıkıntıları kaldırıldıktan sonra derinleşildi ve 12.50 m.'de ana toprağa ulaşıldı (İkiztepe II'nin bu günkü ova düzeyine göre yüksekliği : 22.54 m.).

Kalkolitik olarak nitelediğimiz Kat III'ün bütün evrelerinin keramiği, yukarıda da belirttiğimiz gibi, gerek form ve gerek hamur bakımından değişik bir tür gösterir; bu hamur (hamur 7) sırf mineral katkılıdır, özenle hazırlanmıştır, iyi pişirilmiştir, çoğunluğunun dışı perdahlıdır, rengi genellikle siyahımtrak gridir, kırmızımtrak kahverenginde olanları da

vardır. Kat II'de raslanan bezeklerden hiç biri Kat III çanak - çömleğinde görülmez, kaplar genellikle bezeksizdir, ancak bazılarının üzerinde ince band rölyeflerinden oluşan bezekler vardır; bu rölyef bezekleri çoğunlukla kavis biçiminde düzenlenmiş olup kavsın hemen karşı ortasında gözü andıran ufak bir kabarıklık bulunmaktadır (insan çehresi?); keramik parçalarından birinin ağzının dış yüzeyinde ise birbirine paralel belirli uzunlukta dikey rölyef bezekleri mevcuttur. Bundan başka Kat III keramiğinde, bu kısa raporumuzda ayrıntılarına girme olanağını bulamadığımız değişik ve ilginç bir kulp türü de ortaya çıkmıştır. Böylece, İkiztepe II'nin Kat III Kalkolitik çanak - çömleği Eski Anadolu keramografyasına ışık tutan katkılar sağlamaktadır.

B. Arkeomanyetik yöntemle yaş tayini çalışmaları.

Bu konu ile ilgili olarak ilk hazırlıklar misafir üyelerimizden jeofizik uzmanı Helmut Becker tarafından yürütüldü ve incelemeleri geliştirebilmek amacıyla gereken miktarda örnekler, mahalinde alındı.

C. Samsun bölgesinde topraküstü incelemeleri.

1977 döneminde Samsun'un yakın dolayları araştırıldı. Samsun'un kuş uçuşu 10 km. kuzey-batısında ve Karadeniz'in 2 km. kadar güneyinde Kümbet Tepe adlı bir höyük yerleşmesi bulduk; toplanan çanak - çömlek parçalarına göre bunun Eski Tunç, «Geçiş Çağı» (= «Er - Hitit»), Demir Çağı, Hellenistik - Roma ve İslâmi devirlere ait olduğu anlaşıldı.

Yine Samsun'un kuş uçuşu 20 km. kadar güney - güneydoğusunda ve bu günkü Çayirkent bucağının da 7 km. güney - güneydoğusunda Diklim Tepe adını taşıyan başka bir höyük bulduk ve üzerinden Eski Tunç, Frtg (?) ve Hellenistik devre ait keramik parçaları topladık.

Bu suretle, 1971, 1972, 1973, 1975 1976 ve 1977'de Samsun'un bu günkü il sınırları içinde Kurulumuzca bulunan ve arkeoloji literatüründe adlarına rastlanmayan eski yerleşmelerin sayısı 59'a yaklaşmış oldu.

Gelecek dönemlerde Samsun bölgesinde geliştireceğimiz topraküstü araştırmaların ve İkiztepe'de daha geniş çapta sürdürmeyi öngördüğümüz kazıların Karadeniz'in bu orta kesiminin gerek İç Anadolu ve Batı ile olan ilişkilerini ve gerek Kalkolitik, Eski Tunç ve Geçiş Çağlarındaki önemini açıklayan belgeler vererek çeşitli sorunların aydınlanmasına katkıda bulunmaya devam edeceğini ummaktayız.